

Ключевые слова: межгруповая боротьба, земельний вопрос, забастовка, українці, поляки, Галиція, Австро-Венгрія.

Article is devoted to the Ukrainian-Polish antagonism in the land issue in Galicia in the early XXth century. Proved that the catalyst for competition ethnic political actors was competition for land, which was determined by Ukrainian shortage of arable land and the concentration of major holdings in the hands of "outsiders", especially the Poles. The atmosphere of interethnic tension and competition strengthened Polish colonization of Western Ukraine. The level of dissatisfaction Agricultural Policy Center and rejection of colonization "strangers" areas where Ukrainian were distinct ethnic majority, reflecting the number of their protests. The biggest event of them was an agricultural strike in 1902, which is under the influence of major political figures Ukrainian (radicals, social and national Democrats) came ethnosocial and ethnic character.

Keywords: intergroup struggle, land issues, strike, Ukrainians, Poles, Galicia, Austria-Hungary.

УДК 94 (470 + 477)

ББК 63.3 (4 УКр)

Лілія Щербін

ДМИТРО ДОНЦОВ І РОСІЙСЬКИЙ ЛІБЕРАЛІЗМ

Проаналізовано ставлення Дмитра Донцова до російського лібералізму. Охарактеризовано його основні підходи до політики російських кадетів щодо українського питання. Д.Донцов критично оцінював спроби захисту лібералів національних інтересів українців, вбачаючи у їхній політиці та тактиці прояви імперіалізму.

Ключові слова: Дмитро Донцов, лібералізм, російські кадети, українофільство, П.Мілюков, імперіалізм.

Дмитро Донцов – відомий громадсько-політичний діяч, ідеолог українського інтегрального націоналізму. Він виступав активним критиком сучасних йому політичних партій та ідеологій. Маловисвітленим аспектом його діяльності у вітчизняній історичній науці, незважаючи на достатню творчу спадщину Д.Донцова, залишається його відношення до російського лібералізму. Д.Донцов “першим в українській політичній думці так нещадно розбив ілюзії українства як щодо російського соціалістів, так і щодо російських лібералів” [2, с.20].

Мета статті – проаналізувати ставлення Дмитра Донцова до російського лібералізму.

Традиційними у працях про Д.Донцова стали згадки про виступ П.Мілюкова 19 лютого 1914 р. у Думі: “У мене в руках недавно опублікована брошурка, з якою я радив би вам уважно познайомитися: це книжка такого Донцова “Модерне москвофільство”... Я скажу вам: бійтеся його! Якщо ви будете продовжувати вашу політику, Донцови будуть числитися не одиницями і не десятками, а сотнями, тисячами, мільйонами”. Саме цю цитату використовують дослідники для підтвердження обізнаності російського суспільства з поглядами Донцова [11, с.11].

Проте згадка про нього у доповіді лідера російських кадетів насправді айсберг цілої епопеї у взаємному не/сприйнятті лібералів (як російських, так й українських) та Д.Донцова.

У 1912 р. у статті “Ще про російський лібералізм” Д.Донцов виводить своєрідну формулу відносин українства та лібералізму у Російській імперії: “У міру зростання і зміцнення українства колишній індіферентизм російських лібералів переходить в явну ворожість” [3, с.86]. На основі заяв правих лібералів він сформував ще одну закономірність відносин лібералізму й українства: ті з лібералів, хто виступав на захист українства, у його силу не вірили [3, с.86].

У своєму виступі “Сучасне політичне положення нації і наші завдання (реферат, виголошений на II Всеукраїнським студентським з’їзді в липні 1913 року у Львові)”

Д.Донцов чимало уваги приділив російським лібералам. На його думку, ставлення до українського питання серед російських лібералів змінилося у зв'язку з участю їх у політичному житті: “П.П.Мілюкови, Струве і як там вони всі ще називаються – показали, зрештою, і нам своє “національне лице”, зриваючи ту гарну маску, яку вони носили в “юні дні” своєї політичної невинності. Показалося, що російські ліберали не тільки не мають жодної програми в українській справі, а й не хочуть її мати” [5, с.75]. Він був переконаний, що російські ліберали не багато уваги і змісту приділяли національній програмі, розуміючи звільнення Росії як звільнення тільки московського народу.

Варто погодитись з його думкою про те, що максимум, на який ішли російські ліберали – це право на культурне самовизначення для українців. Д.Донцов категорично заявляв, що відношення російського лібералізму до українців є різко негативним і для них характерна імперіалістична політика.

Д.Донцов був переконаний, що існує вже певна досить велика течія в російському лібералізмі явно ворожа до українства: Струве, Погодін, кн. Е.Трубецької, Кашкаров [2, с.53]. Він вважав, що течії прихильної до українців, серед лібералів немає: “Хіба що вважати за прихильнів тих, що мовчать” [2, с.53].

Це бачення різко суперечило позиції українських ліберальних демократів, які великі сподівання покладали на підтримку російських кадетів у справі захисту українських національних інтересів.

Досить скептично він оцінював результати роботи кадетів на користь вирішення українського питання в Думах. За його словами, у третій Думі конституційні демократи збанкрутували як партія “народної свободи”, у четвертій вони збанкрутували як партія “свобод народів” [2, с.145].

Згадку про Україну ліберально-демократичними колами Д.Донцов визначав не більше як вияв хорошого тону: “Імідж російських кадетів як борців за народну свободу змушував їх для пристойності інколи проливали крокодилячі сльози про поневолену Україну. Проте вони самі усвідомили, що між їхніми словами і практикою в українському питанні виникло величезне провалля, яке вони намагаються ліквідувати промовами щодо реалізації українських інтересів” [2, с.147].

Відомий виступ лідера російських кадетів Павла Мілюкова прозвучав у Думі IV скликання і був пов'язаний із заборонаю святкування 100-літнього ювілею Т.Шевченка. Протест проти заборони вшанування поета був відображений у трьох запитах фракцій трудовиків, кадетів, соціал-демократів голові Ради Міністрів. Звернення від кадетів було підписано 34 членами 7 лютого 1914 р. і містило вимогу пояснити факти заборони святкування і прохання повідомити, “чи будуть вжиті заходи для усунення цих розпоряджень, що викликають народне обурення” [12, с.23]. 19 лютого 1914 р. на засіданні Думи на захист культурної спадщини українців виступили депутати кадетської фракції Ф.Родічев, О.Олександров, С.Іванов [8, с.9; 9, с.10].

Однак найбільшого резонансу викликав виступ лідера конституційно-демократичної фракції. “Промова була виголошена на прохання самих українців – захистити їх від нападів київських російських націоналістів, які викликали заборону святкування ювілею Шевченка”, – згадував П.Мілюков пізніше [6, с.470]. На його думку, “український рух ніхто не придумував. Український рух існує, буде існувати і спроба заперечувати український рух даремна” [7, с.239]. П.Мілюков заявив, що вірить у щирість лідерів, які розгорнули в Україні рух за федерацію автономних одиниць, оскільки ця ідея є традиційною для українців ще із 40-х років від Кирило-Мефодіївського товариства й Драгоманова. Проте він не поділяв прагнень автономістів-федералістів і вважав здійснення їхньої політичної програми шкідливою і небезпечною справою [7, с.241].

Лідер кадетів дотримувався принципу, згідно з яким, за ідеали за “музику майбутнього” не переслідують [7, с.242]. Вимоги українізації шкільної освіти, права укра-

їнської мови в судових та урядових установах, ліквідація обмежень для українського друкованого слова, покращення умов для легального існування національних установ можуть бути визнані радикальними й нездійсненними, як вважав він, тільки тими, хто заперечує існування українського народу та вважає, що один тільки факт його існування вже рівносильний сепаратизмові. На думку П.Мілюкова, українські прагнення є законними, а їх обмеження – небезпечною політичною боротьбою. Від імені Конституційно-демократичної партії Мілюков назвав Шевченка “символом не простого народу, а народної, національної культури” [7, с.243], а український рух – демократичним, що “йде в народ і в даний час ведеться народом” [7, с.245]. За його словами, сепаратистські тенденції є не впливовими й незначними в українському русі, та якщо Росія продовжуватиме політику репресій і заборон щодо українства, то Донцових з’явиться дуже багато [7, с.245].

У своїх спогадах П.Мілюков писав, що цими вимогами члени ТУПу задоволились, погоджуючись відкинути на майбутнє вимогу федерації і виключити сепаратизм. “Тільки професор Грушевський хитрував зі мною, приховуючи від мене свої справжні наміри. Я зі свого боку стверджував в Думі, що “справжніми сепаратистами є російські націоналісти”, які заперечують самостійну українську мову і українську літературу і заохочують урядові переслідування, які вже примусили український рух перенести свій центр в австрійські межі, де можливо і створення українського сепаратизму” [6, с.471].

Хоча запит був прийнятий запізно і ювілей отримав назву “німого”, українське суспільство позитивно оцінило виступ П.Мілюкова. Але лідери українського руху були розчаровані тією неоднозначністю, яка прозвучала в цій промові щодо принципу федерації. Зокрема, М.Грушевський у своєму листі до П.Мілюкова від 4 березня 1914 р. назвав його промову “значним суспільним явищем і завдяки широкій постановці українського питання, уперше даній йому з думської трибуни, вона, напевно, довго буде служити вихідним пунктом для оцінки українського руху в прогресивних колах Росії” [1, л.2–3]. М.Грушевський дорікав П.Мілюкову за те, що у своєму думському виступі він не зробив ніякої різниці між ідеєю автономії і федералізму, хоч у розмовах з українцями лідер кадетів наполягав на такій необхідності, не заперечуючи проти принципу автономії. Мілюков ніби відрізав шлях для подальших переговорів та угод з українцями [1, л.5 об.].

Категоричним щодо виступу Павла Мілюкова у Державній Думі був і сам Дмитро Донцов. У статті “Gotterdammerung* українофільства” він твердив: “У лютому 1914 року українофільство остаточно злізло з печі, на ній лишилися лише іхтіозаври руху. Декларація ж кадетів вибиває з рук наших політичних банкрутів останню зброю, якою вони досі побивали своїх супротивників, віру в політичні чуда, які мають довершити на Україні маги й чарівники російського лібералізму. Бо у своїй добре продуманій, а все ж необережній промові лідер кадетів ясно і недвозначно окреслив те зачароване коло, за яке українство не сміє переступити ...” [2, с.186].

Д.Донцов був переконаний у безглузді і смішності наївної віри українських демократів у московський лібералізм: “Не лише програмі, а й тактиці наших демократів нанесено у Думі тяжкий удар. Промова П.Мілюкова поставила українство перед дилемою: або добровільно схватися у відведену йому шкаралупу “малих діл” і “культурництва”, або, ігноруючи гнів кадетського Юпітера й погрози злучитися в боротьбі проти спільного ворога з Савенком, іти далі своїм кінцевим шляхом і проти Савенка, і проти Мілюкова. Українофіли пішли першою дорогою й тим самим підписали свій власний засуд смерті” [2, с.188].

* Присмерк богів, кінець світу.

Для російських кадетів Дмитро Донцов став символом українського сепаратизму. На засіданні Центрального комітету Конституційно-демократичної партії 24 березня 1914 р. П.Мілюков заявляв, що виступаючи проти звинувачень українців в заграванні з Австрією, довелося цитувати брошуру Донцова “Модерне москвофільство”, в якій навпаки нинішні впливові українські групи викриваються в зайвому москвофільстві [10, с.297].

На цьому засіданні у своїй доповіді М.Грушевський твердив, що “той же Донцов і на мітингах у Львові говорив про безвихідне становище українства в Росії і проповідував австрійську орієнтацію, тобто сепаратизм в австрійській бік” [10, с.300]. Як прихильник автономізму М.Грушевський заперечував популярність сепаратизму серед українців.

У статті “Русский либерализм и украинское движение” Д.Донцов передбачав, що майбутня ліберальна Росія змушена змінити теперішню національну політику прийде до згоди з поляками, не вигідна ця угода буде українцям [4, с.171]. Ворожість російського лібералізму до українства стане ще більше зрозумілою, якщо взяти до уваги його імперіалістичні тенденції, які прагнуть по можливості до однонаціональної держави. Зараження бацилою націоналізму ліберальних кіл російського націоналізму – це перша характерна риса нового російського націоналізму. Діяч був переконаний у тому, що надії на ліберальну Росію, поширені в українському суспільстві, дуже перебільшені, а отчасти є просто забобонами [4, с.172].

У 1917 р. Дмитро Донцов охарактеризував П.Мілюкова як одну із найцікавіших постатей російської революції. Він простежив еволюцію кадетів та їх лідера від сентиментального лібералізму через суспільний націоналізм до відвертого й чинного імперіалізму [2, с.283]. Проте П.Мілюков прийшов запізно, коли державний механізм був зовсім розхитаний, а революція – неминучою [2, с.284].

Для Д.Донцова російський лібералізм це дуже складний конгломерат людей, класів, настроїв, це російський ліберальний Янус. На його думку, під час Лютневої революції зародився ліберальний імперіалізм або імперіалістичний лібералізм [2, с.248].

Він вітав революцію як подію, що прискорить процес дозрівання української політичної думки. Демократична, правдиво демократична Росія, де б “іногородці” мали політичний вплив, що відповідав би їхній кількості, не може бути російською, бо Росія є лише в 43% свого населення краєм російським [2, с.160]. Відносини російського лібералізму та українства він ототожнював як згоду між вовком та ягням.

Отже, Дмитро Донцов був активним критиком російського лібералізму, який звинувачував у подвійних стандартах, ігноруванні українських інтересів, ситуативності у ставленні до українського питання, відсутності чіткої програми щодо України. Поряд з критикою росіян він дорікав представникам українофільства у марних, ілюзорних сподіваннях на лібералів, незрілості їхніх вимог. Ставлення Д.Донцова до російського націоналізму можна розглядати як зіткнення двох концепцій націоналізму українського та російського, що виключали один одного, заперечували, не визнавали. Глибока аналітика Д.Донцова щодо російського лібералізму випереджали історичний час. Характерна для лібералів риторика про рівність прав націй на культурно-національне самовизначення була замінена закликами про збереження єдності й неподільності Росії під час громадянської війни, що було притаманне до Лютневої революції, насамперед, російським партіям націоналістичного спрямування.

1. Государственный архив Российской Федерации, ф. 579, оп. 1, д. 1879. – 10 л.
2. Донцов Д. Вибрані твори : у 10 т. / Д. Донцов. – Т. 1 : Політична аналітика (1912–1918 рр.) / упоряд., передм., комент. О. Багана. – Дрогобич, 2011. – 326 с.
3. Донцов Д. Еще о русском либерализме / Д. Донцов // Украинская жизнь. – 1912. – № 10. – С. 84–88.

4. Донцов Д. Русский либерализм и украинское движение / Д. Донцов // Украинская жизнь. – 1912. – № 5. – С. 7–16.
5. Донцов Д. Твори / Д. Донцов. Т.1 : Геополітичні та ідеологічні праці / Д. Донцов. – Львів, 2001. – 488 с.
6. Миллюков П. Н. Воспоминания / П. Н. Миллюков. – М., 2001. – 638 с.
7. Четвертая Государственная Дума. Фракция народной свободы в период с 15 октября 1913 г. по 14 июня 1914 г. – С. Пб., 1914. – 380 с.
8. Белоусенко А. Украинские дни в Государственной Думе / А. Белоусенко // Украинская жизнь. – 1914. – № 3. – С. 7–18.
9. Белоусенко О. Украинский вопрос в Четвертой Думе / О. Белоусенко // Украинская жизнь. – 1913. – № 6. – С. 21–34.
10. Протоколы Центрального Комитета и заграничных групп конституционно-демократической партии : в 6 т. – М., 1997. – Т. 2 : 1912–1914 гг. – 520 с.
11. Квіт С. М. Дмитро Донцов. Ідеологічний портрет : монографія / С. М. Квіт. – К., 2000. – 260 с.
12. Старчук О. Шевченко і четверта Державна Дума / О. Старчук // Сучасність. – 1961. – № 12. – С. 17–30.

Проанализировано отношение Дмитрия Донцова к русскому либерализму. Охарактеризованы его основные подходы к политике российских кадетов по украинскому вопросу. Д. Донцов критически оценивал попытки защиты либералов национальных интересов украинцев, видя в их политике и тактике проявления империализма.

Ключевые слова: Дмитрий Донцов, либерализм, российские кадеты, украинофильство, П. Миллюков, империализм.

Analyzed the relationship Dmytro Dontsov to Russian liberalism. Characterized its main policy approaches of Russian cadets on Ukrainian issues. Dontsov attempts to critically assess the protection of national interests of Ukrainian liberals, seeing in their policies and tactics manifestations of imperialism.

Keywords: Dmytro Dontsov, liberalism, Russian Cadets, Ukrainophilism, Miliukov, imperialism.

УДК 94(477)
ББК: 63.3(0)я431

Сергій Троян

НІМЕЦТВО VERSUS СЛОВ'ЯНСТВО: АВСТРІЙСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ МІТТЕЛЬЄВРОПИ НАПЕРЕДОДНІ ТА ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

На початку ХХ ст. на особливу увагу заслуговують німецькі й австрійські зовнішньополітичні проекти та концепції реструктуризації європейського простору і долі слов'янства в цьому контексті. З-поміж них вирізнялися теоретичні конструкти і практичні пропозиції, пов'язані з різноманітними австрійськими планами створення Міттельєвропи. Загалом їх слід розглядати як складову частину зовнішньополітичних концепцій по новому оформленню Європи після Великої війни 1914–1918 рр. Особливо активно в цьому напрямку працювали австрійські історики, погляди яких характеризувалися не тільки спільністю підходів, але й деякою їх розбіжністю. Це, зокрема, показово для середньоєвропейських ідей представників австрійської історичної науки початку ХХ століття, що безпосередньо стосувалися долі слов'янських народів, які проживали як на території Австро-Угорської імперії, так і за її межами.

Ключові слова: слов'яни, Міттельєвропа, Центральна і Східна Європа, Австро-Угорщина, Перша світова війна.

На рубежі ХІХ–ХХ ст. у міжнародних відносинах спостерігалось посилення напруги, пов'язаної з загостренням протиріч між провідними державами і конструюванням нової військово-політичної конфігурації сил. Офіційне оформлення Троїстого союзу (Німецька імперія, Австро-Угорщина, Італія) і Антанти (Англія, Франція, Росія) вело до зростання загрози глобального військового конфлікту і супроводжувалося розробкою на різних рівнях планів територіально-політичної реструктуризації світу. Підвищену активність проявляли при цьому офіційні і пропагандистські кола провідних європейських держав. На особливу увагу заслуговують німецькі й австрійські зов-